

Kocatepe İslami İlimler Dergisi

Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt/volume: 6 • Özel Sayı/Special Issue • (Ekim/October): 181-201

İslami Bankacılıkta Selem Finansmanının Uygulanabilirliğine Dair Çiftçi Algısı

*Farmer Perception of the Applicability of Salam Financing
in Islamic Banking*

Uğur ÇOBAN

Dr., Bingöl Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü
Dr., Bingöl of Labor and Employment Agency
Bingöl/Türkiye

✉ ucoban@yahoo.com orcid.org/0000-0002-9987-4044

Salih ÜLEV

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, İslam İktisadi ve Finansı
Anabilim Dalı
Asst. Prof. Dr., Sakarya University Faculty of Political Sciences, Department of Islamic
Economics and Finance
Sakarya/Türkiye

✉ salihulev@sakarya.edu.tr orcid.org/0000-0002-0653-6821

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 16.06.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 04.09.2023

Yayın Tarihi / Published: 15.10.2023

Atıf: Çoban, Uğur– Ülev, Salih. “İslami Bankacılıkta Selem Finansmanının Uygulanabilirliğine Dair Çiftçi Algısı”. *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 6/Özel Sayı (Ekim 2023), 181-201. <https://doi.org/10.52637/kiid.1315729>

Cite as: Çoban, Uğur– Ülev, Salih. “Farmer Perception of the Applicability of Salam Financing in Islamic Banking”. *Journal of Kocatepe Islamic Sciences* 6/ Special Issue (October 2023), 181-201. <https://doi.org/10.52637/kiid.1315729>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı/Publisher: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid>• kiid@aku.edu.tr

© Uğur ÇOBAN – Salih ÜLEV | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0
(CC BY-NC) International License

İslami Bankacılıkta Selem Finansmanının Uygulanabilirliğine Dair Çiftçi Algısı*

Öz

Son yıllarda Covid-19 salgını ve Rusya-Ukrayna savaşı gibi nedenlerle tarım sektöründe yaşanan sorunlar sektörün önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Çünkü salgının neden olduğu tam kapanma politikaları ve savaş nedeniyle oluşan güvenlik gerekçeleri tedarik sorunlarını ve buna paralel olarak enflasyonist baskıları beraberinde getirmiştir. Tarım sektöründe ortaya çıkan bu sorunların çözümünde uluslararası iş birliğine ulusal önlemlerin eşlik etmesi gerekmektedir. Gerekli ulusal ve uluslararası önlemler alınmazsa tahıl ürünlerinin üretiminde veya tedarikinde yaşanacak sorunlar gıda krizlerine dönüşebilir. Tarım sektörünü destekleme amacıyla Dünya Bankası (DB) ve Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde bulunan Gıda ve Tarım Örgütü (GTÖ) gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla uluslararası politikalar geliştirilmektedir. Bunun yanı sıra her ülke kendi politikalarını çeşitli desteklerle uygulamaktadır. Tarım sektörünün geliştirilmesi ve güçlendirilmesi için ülkelerce çeşitli ekonomik ve teknik destekler sunulmaktadır. Bu destekleri doğrudan ve dolaylı gelir desteği, fiyat desteği ve diğer destekler şeklinde gruplandırmak mümkündür. Ülkelerce sektöre yönelik sunulan çeşitli desteklere rağmen finansmana erişim sorunlarının bulunduğu söylemek mümkündür. Finansmana erişim sorununun farklı nedenleri olmakla birlikte temel nedenlerinden biri kredilerin yüksek faiz içermesidir. Bu nedenle sektörün finansmana erişimini kolaylaştıracak alternatif finansman araçlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Tarımı finanse edecek alternatif araçlardan biri de selem finansmanıdır. Genel hatlarıyla malın vadeli, ödemenin peşin yapılması esasına dayanan selem finansmanı faizsizlik özelliğiyle tarımsal destek yelpazesini genişletebilecek finansman araçlarından biri olabilir. Hâlihazırda dünya genelinde selem finansmanı İslami bankalar eliyle sunulmaktadır. Ancak İslami bankalar tarafından çiftçilere sunulan selem finansmanı düşük düzeylerde dir. Diğer taraftan selem finansmanın İslam bankaların yanı sıra tarımsal kurum ve kuruluşlarca sunulması da mümkündür. Bu bağlamda İslami bankalarca veya tarımsal kurum ve kuruluşlarca selem finansmanının bir finansman aracı olarak sunulması hususunda bu aracı talep edecek çiftçilerin uygulama esaslarına dair düşüncelerinin keşfedilmesi uygulamanın başarılı olması için elzem görülmektedir. Bu amaçla çalışmada İslami finansman araçlarından olan selem İslami bankacılıkta veya tarımsal kurum ve kuruluşlarca uygulanabilirliği konusunda çiftçi algısını keşfetmeye odaklanılmıştır. Söz konusu çiftçi algısını keşfetmek için nitel araştırma yöntemi benimsenerek yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak 17 çiftçiyle yüz yüze görüşme yapılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler tasnif edilerek sekiz tema belirlenmiştir. Her bir tema ayrıntılı bir şekilde analiz edilerek mevcut literatürle karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonuçları, selem finansmanının faizsiz olması ve çiftçilere sermaye sağlaması nedeniyle, hem katılım bankacılığı hem de tarımsal faaliyet yürüten kuruluşlar tarafından uygulanabileceğine dair olumlu bir algı olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, uzmanlık ve güven gibi nedenlerle tarımsal kuruluşlar tarafından uygulanmasına odaklanmak, bu aracın yaygınlaşmasını en azından kısa vadede kolaylaştırabilir. Selem uygulamasının başarılı olması ve yaygın hale gelmesi için, tespit edilen risklerin azaltmak önemli bir husus olarak değerlendirilmektedir. Özellikle tarım sigortası ve çiftçilerin üretim potansiyelinin altındaki miktarlar için selem sözleşmesi yapılması, riskleri azaltabilir. Uygulanması durumunda selem finansmanını tercih edeceğini ifade eden katılımcıların oranı, faizsizlik ilkesi nedeniyle selem finansmanını tercih edeceğini ifade eden katılımcılardan daha yüksektir. Bu durum selem finansmanının sadece faiz hassasiyetine sahip olan çiftçilere değil, tüm çiftçilere sunulabilecek bir araç olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak tarım sektörünü geliştirmek ve bu sektörde yaşanacak finansman sorunlarının neden olacağı olumsuz sonuçları azaltmak için selem finansmanı alternatif bir araç olarak değerlendirilip geliştirilmelidir. Bu kapsamda özellikle kamu katılım bankalarında ve tarımsal kurum ve kuruluşlarda selem yaygınlaştıracak politikaların geliştirilmesine odaklanmak ve gerekli yasal düzenlemeleri yapmak gereklidir.

Anahtar Kelimeler: İslami Finans, İslami Bankacılık, Tarım Finansmanı, Selem, Çiftçi Algısı.

* Bu çalışmada kullanılan görüşme formu için Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kulundan 07.03.2023 tarih 58 sayılı karar ile izin alınmıştır.

Farmer Perception of the Applicability of Salam Financing in Islamic Banking*

Abstract

The significance of the agricultural sector has been reemphasized in recent years due to various challenges, including the COVID-19 pandemic and the Russia-Ukraine war, which have resulted in supply disruptions and concurrent inflationary pressures caused by the implemented containment measures and security concerns. If the necessary national and international measures are not taken, problems in the production or supply of grain products may turn into food crises. In order to support the agricultural sector, international policies are developed through international organizations such as the World Bank (WB) and the Food and Agriculture Organization (GTO) under the United Nations (UN). In addition, each country implements its own policies with various supports. Various economic and technical supports are provided by the countries for the development and strengthening of the agricultural sector. It is possible to group these supports as direct and indirect income support, price support and other supports. It is possible to say that there are problems in accessing finance despite the various supports offered to the sector by the countries. High interest rates on loans are a major obstacle to accessing finance, necessitating the development of alternative financing instruments. Salam financing, based on deferred payment and upfront settlement, is one such tool that can enhance agricultural support without interest. Currently, Islamic banks offer Salam financing globally, but its availability to farmers remains limited. Agricultural institutions and organizations, along with Islamic banks, have the potential to provide Salam financing. Therefore, it is crucial to explore farmers' perspectives on the implementation of Salam financing by Islamic banks or agricultural entities. For this purpose, the study focused on exploring the perception of farmers about the applicability of Salam, which is one of the Islamic financing instruments, in Islamic banking or by agricultural institutions and organizations. In order to explore the perception of the farmer in question, face-to-face interviews were conducted with 17 farmers using the semi-structured interview technique by adopting the qualitative research method. The data obtained from the interviews were classified and eight themes were determined. Each theme was analyzed in detail and compared with the existing literature. The results of the research reveal that there is a positive perception that Salam financing can be applied by both participation banking and agricultural organizations since it is interest-free and provides capital to farmers. However, focusing on its implementation by agricultural organizations for reasons of expertise and trust may facilitate the dissemination of this tool, at least in the short term. In order for the Salam practice to be successful and widespread, it is considered an important issue to reduce the identified risks. In particular, agricultural insurance and making Salam contracts for the amounts below the farmers' production potential can reduce the risks. The rate of the participants who stated that they would prefer Salam financing if it were implemented is higher than the participants who stated that they would prefer Salam financing because of the interest-free principle. This shows that Salam financing is a tool that can be offered to all farmers, not just those who have interest rate sensitivity. As a result, Salam financing should be evaluated and developed as an alternative tool in order to develop the agricultural sector and reduce the negative consequences of financial problems in this sector. In this context, it is necessary to focus on the development of policies and make the necessary legal arrangements that will spread the Salam, especially in public participation banks and agricultural institutions and organizations.

Keywords: Islamic Banking, Islamic Finance, Agricultural Finance, Salam, Farmer Perception.

* For the interview form used in this study, permission was obtained from the Social and Human Sciences Ethics Club of Sakarya University with the decision no. 58 dated 07.03.2023.

GİRİŞ

Covid-19 salgını ve Rusya-Ukrayna savaşı gibi uluslararası etkilere sahip sorunlar tarım sektörünün önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Çünkü bu sorunlar tarımsal ürünlerin üretimi ve tedarikini olumsuz etkileyerek başta enflasyon olmak üzere çeşitli ekonomik problemleri tetiklemiştir. Kimi zaman doğal afetler ve savaşlar gıda krizlerini küresel ölçekte bir sorun haline gelmesine yol açmaktadır. Tarım sektöründe ortaya çıkan sorunların uluslararası iş birliği ile çözülmesi çabalarının yanı sıra ülkelerin de bu konuda ulusal önlemler alması gerekmektedir. Gerekli önlemler alınmazsa tahıl ürünlerinin üretiminde veya tedarikinde yaşanacak sorunlar gıda krizlerine dönüşebilir. Bu konuda ülkelerin kalkınmalarını finanse etmek amacıyla kurulan DB başkanının açıklamaları¹ ve Gıda Krizine Karşı Küresel Ağın (GNAFC) yayınladığı rapor duruma dair dikkat çekici bilgiler sunmaktadır. Dolayısıyla tarım sektörünü geliştirmenin BM'nin 2030 yılına kadar yoksulluğu azaltma hedefi gibi küresel hedeflerle birlikte ulusal düzeyde bir öneme haiz olduğunu söylemek kehanet olmayacaktır.

Tarım sektörünü destekleme amacıyla DB ve GTÖ gibi uluslararası kuruluşlar bünyesinde uluslararası politikalar geliştirilmektedir. Bunun yanı sıra her ülke kendi politikalarını çeşitli desteklerle uygulamaktadır. Bu destekler fiyat desteği, doğrudan gelir desteği, dolaylı gelir desteği ve diğer destekler şeklinde dört kategoride değerlendirilebilir². Bunlara özel bankalarca sunulan tarım kredilerini eklemek mümkündür. Böylece tarımsal destekleri sermaye, kredi ve gelir desteklerini kapsayan ekonomik destekler; tohum, ilaç ve tarım araçları gibi destekleri kapsayan teknik destekler olarak iki grupta incelemek mümkündür.

Tarım sektörü çeşitli araçlarla desteklense bile günümüzde sektörün finansmana erişim sorunları yaşadığı söylenebilir. Örneğin Ersoy ve Özsoy³ Türkiye'de tarımın finansmanı ile ilgili yaşanan sorunlardan birinin yüksek faiz maliyetleri olduğunu belirtmektedir. Barthi ise tarım sektöründe yaşanan düşük kârlılık sorununun en önemli nedeninin krediye erişim olduğu sonucuna varmıştır⁴. Bu örnekler tarımın finansmanında yaşanan sorunlara dair çalışmaların sadece birkaçıdır. Sektörün yaşadığı finansal sorunlar yukarıda ifade edilen sermaye, kredi ve gelir desteklerini kapsayan ekonomik desteklerle çözülmeye çalışılmaktadır. Diğer taraftan çiftçilerin finansmana erişimlerini sınırlandıran bir unsur da mevcut finansman imkânlarının faiz içeren yöntemler olmasıdır. Dini hassasiyetlerinden ötürü faizden uzak duran çiftçiler faizli finansman araçlarını tercih etmemektedir. Faize dayalı geleneksel bankacılığa alternatif olarak ortaya çıkan ve faizsiz finansman ürünleri sunan katılım bankalarının tarım sektörüne yönelik geliştirdiği finansman ürünleri ise oldukça sınırlıdır. Daha çok tarım ürünlerine yönelik olarak kullanılan ve tarihsel açıdan oldukça eski bir uygulama olan selem finansmanı, katılım bankalarının finansman yöntemlerinden biri olarak zikredilse de uygulamada neredeyse hiç kullanılmamaktadır. Genel hatlarıyla selem finansmanı, ürün hasat edilmeden önce değerinin çiftçiye ödenmesi ve sözleşmede belirtilen tarihte hasat edilen ürünün alıcıya aktarılması esasına dayanan faizsiz bir araçtır.

Bu çalışmanın amacı katılım bankaları tarafından sunulacak selem finansmanının uygulanabilirliği konusunda çiftçilerin düşüncelerini keşfetmektir. Bu amaçla çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, veri toplama yöntemi olarak görüşme yöntemi kullanılmıştır. Hazırlanan soru formu çiftçilere uygulanmış ve elde edilen yanıtlar incelenmiştir. Çalışmada öncelikle selem finansmanının fikhî boyutu sunulmuştur. Daha sonra

¹ BBC News Türkçe, "Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali: Dünya Bankası'ndan 'Gıda Krizi Yüz Milyonlarca Kişiyi Yoksulluğa İtiyor' Uyarısı" (Erişim 10 Ocak 2023).

² Erkan Aktaş vd., "Farklı Ülkelerdeki Tarımsal Destekleme Politikalarının Tarımsal Üretim Üzerine Etkisinin Karşılaştırmalı Analizi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/2 (2015), 58-59.

³ Mehmet Ersoy – M. Şerafettin Özsoy, "Tarım Finansmanının Kalkınmadaki Rolü Ve Önemi: Bir Model Önerisi", *Öneri Dergisi* 12/47 (2017), 1.

⁴ Nisha Bharti, "Evolution of Agriculture Finance in India: A Historical Perspective", *Agricultural Finance Review* 78/3 (2018), 376.

literatür özetinde Türkiye ve dünyada selem finansmanı uygulamalarına değinilmiştir. Bulgular kısmında soru formlarının uygulanması sonucu elde edilen bilgilerden hareketle on tema belirlenmiş ve bu temalar ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Sonuç kısmında ise selem katılım bankacılığında mı yoksa Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) veya Tarım Kredi Kooperatifi (TKK) gibi kuruluşlarla uygulanıp uygulanamayacağı tartışılmıştır. Çalışma sonucunda çiftçilerin bu ürüne yönelik beklentilerinin ne olduğu açıklanarak selemi uygulamayı düşünen katılım bankalarının daha başarılı bir ürün geliştirme süreci izlemelerine katkı sağlanmış olacaktır. Ayrıca selem finansmanının katılım bankaları dışında TMO ve TKK gibi kuruluşlar eliyle uygulanıp uygulanamayacağı hususunda çiftçilerin düşünceleri keşfedilerek politika geliştiricilere veri sağlanmış olacaktır.

1. FIKHÎ AÇIDAN SELEM

İslami finansman araçlarına dair teorik çalışmaların İslam iktisadını ilgilendiren naslara ve bu naslardan üretilen fikhî kaidelere uygunluğunun açıklanması bir zarurettir. Bu nedenle bu bölümde selem finansmanı fikhî açıdan incelenmiştir.

Selem Kitap, Sünnet ve ümmetin icmâsıyla meşru akitlerdendir⁵. Mezheplerin selem tanımlamaları, küçük farklılıklar barındırmakla birlikte benzerdir. Buna göre genel hatlarıyla selem, peşin para veya peşin verilen bir mal ile veresiye bir mal satın almak demektir⁶. İbn Âbidin ise selem finansmanını ileride teslim edilecek malı peşin para ile satmak olarak tanımlamaktadır⁷. Hanbelî fakih İbn Kudâme selemi bir miktar para karşılığında nitelikleri belirlenmiş bir malı daha sonra teslim almaya dayanan bir muamele olarak tanımlamıştır⁸. İmam Mâlik Muvatta isimli eserinin selem alışverişine dair bölümünde önce selem Peygamber (s.a.v.) tarafından yasaklandığına dair bir hadis rivayet ederken ilerleyen kısımlarda selem nasıl yapılacağına dair açıklamalarla da câiziyetini açıklamaktadır⁹. İmam Mâlik'e göre selem, parasını peşinen ödeyerek gelecek bir zamanda teslim alınmak üzere yapılan alışveriştir¹⁰. Bu tanımların ortak noktası selem alışverişinde satıcının ödemeyi para ile yapması ve alıcının malı veresiye olarak almasıdır. Fetâvâ-i Hindîyye'de ilave olarak ödemenin mal ile de yapılabileceği ifade edilmektedir¹¹. İbn Teymiyye ise selemi vadeli alım satım borçları gibi bir borç sözleşmesi olarak tanımlamaktadır ve bu tanıma "Ey iman edenler tayin edilmiş bir vakte kadar borçlandığınızda onu yazın" ayetini¹² ve Abdullah İbni Abbas'ın (r.a.) "Zimmette bulunan selem alışverişinin Allah'ın kitabında helal olduğuna şahadet ederim" sözünü delil olarak sunmuştur¹³. Selem, satıcının yanında bulunmayan şeyi satmasının yasaklanışından istisna edilmiş bir ruhsat¹⁴ olarak değerlendirilebilir.

İslam âlimleri ölçülen veya tartılan her şeyin selem yolu ile satışının câiz olduğunda müttefiktirler¹⁵. Bu hususta İslam peygamberi (s.a.v) Medine'ye hicret ettiği zaman halkın selem yoluyla iki-üç yıl vadeli hurma alım satımı yaptıklarını görünce "Kim ki bir şeyi peşin para ile veresiye (selem) olarak satarsa, o şeyin belli bir ölçüde, belli bir tartıda ve belli bir vadeye kadar satışını yapsın" buyurmuştur¹⁶. Bununla birlikte selem alışverişinin câiz olduğu ve

⁵ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, çev. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Risale Yayıncılık), 437.

⁶ *El-Fetâvâ-i Hindîyye* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1985), 495.

⁷ İbn Âbidin Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar: şerhi Tenviri'l-ebzar* (Beirut: Darul Fikr, 1966), 209.

⁸ İbn Kudâme el-Makikdisî, *Delilleriyle Hanbelî Fıkıhı El Muğni Muhtasarı*, çev. A. Alparslan Tunçer (İstanbul: Karınca&Polen Yayınları, 2015), 55.

⁹ İmam Mâlik, *Muvatta'*, çev. Ahmet M. Büyükcınar, Vecdi Akyüz, Ahmet Arpa, Durak Pusmaz, Abdullah Yücel (İstanbul: Beyan Yayınları, 1994), 233.

¹⁰ İmam Mâlik, *Muvatta'*, 234.

¹¹ *El-Fetâvâ-i Hindîyye*, 5/495.

¹² *Kur'an Yolu Tefsiri* (Erişim 5 Mart 2023), el-Bakara 2/282.

¹³ İbn Teymiyye, *Kıyas*, çev. Cemal Güzel (İstanbul: Tevhid Yayınları, 1996), 26.

¹⁴ Abdurrahman b. Muhammed Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 273.

¹⁵ İbn Rüşd, *Bidâyet'ül Müctehid ve Nihâyet'ül Muktesid*, çev. Ahmed Meylani (İstanbul: Ensar Yayınları, 2015), 274.

¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Beirut: Dâru İbn Kesir, 1463/2002); Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh* (Beirut: Dâru'l Kitab El-İlmiyye, 1412/1991), "Musakaat", 128.

olmadığı şeylerle ilgili görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Örneğin Hanefilerce dirhem veya dinarları önceden vererek bunların karşılığında veznî (terazi ile tartılan) bir şey satın almak câiz görülürken¹⁷ Şâfiî mezhebinde hayvan alışverişinin de seleme konu olabileceği belirtilmektedir¹⁸.

Fakihlerce selem sözleşmeleri belirli şartlara bağlanmıştır. Bu şartlar mezheplere göre farklılık gösterebilmektedir. Mezheplerin farklı yaklaşımlarını ve bu yaklaşımların nedenlerini incelediği Bidâyet'ül Müctehid ve Nihâyet'ül Muktesid isimli eserinde İbn Rüşd selemin şartlarının üzerinde icmâ edilen ve ihtilaf edilen şartlar olmak üzere iki kısımda incelenebileceğini ifade etmektedir¹⁹ ve bu şartlar Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1: Selem ile İlgili İcmâ Edilen ve İhtilaf Edilen Şartlar

İcmâ Edilen Şartlar	İhtilaf Edilen Şartlar
Satış bedeli ile satılan şey birbirleriyle veresiye olarak satılması câiz olan şeylerden olmalıdır.	Malın vade ile satılması
Satılan şey eğer miktarı aranan şeylerden ise miktarının ölçü, tartı, ya da sayı ile belli olmalı ve eğer evsafı aranan şeylerden ise evsafı belli olmalıdır.	Malın cinsinin satış akdi anında bulunması
Satılan şey, vadesinin geldiği mevsimde bulunmalıdır.	Malın nerede teslim edileceğinin belirtilmesi
Satış bedeli uzun vadeli olmamalıdır.	Satış bedelinin götürü olmayıp miktarının ölçü, tartı veya sayı ile belli olması

Burada özellikle vade ile ilgili ihtilaf dikkat çekicidir. Vadeli bir alışveriş özelliği ile ön plana çıkan selem finansmanının peşin olarak gerçekleşmesinin mümkün olduğuna dair fetva ile Şâfiî mezhebi diğer üç mezhepten farklılaşmaktadır²⁰. Hem bedelin hem de seleme konu malın aynı anda teslim edilmesi durumunda sözleşmenin selem sözleşmesi olmaktan çıkacağı değerlendirilirse bu ihtilaftan kastın ne olduğu açıklamaya muhtaç görünmektedir. Bu noktada İslami Finansal Kuruluşlar için Muhasebe ve Denetim Kuruluşu (AAOIFI) da muayyen bir malın seleme konu olamayacağını belirtmektedir²¹. Ayrıca İmam Nevevî'nin diğer mezheplerden farklı olarak hayvanlar üzerine selem akdinin yapılabileceğini aktardığını²² belirtmekte fayda vardır. Ancak bu çalışma tahıl ürünleri üzerine yapılacak selem uygulamasına odaklandığı için hayvanlar üzerine selem yapma ile ilgili ayrıntılara değinilmemiştir.

Klasik fıkıh literatüründe selem bahsine dair yukarıdaki açıklamalara ilave olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönem İslami medeni kanunu olan Mecelle'de selem "Müecceli, muaccele satmak; yani peşin para ile veresiye mal almaktır" şeklinde tanımlanmaktadır²³. Türk Borçlar Kanununda ise selem sözleşmesi yer almamakla birlikte sözleşme serbestisi ilkesi kapsamında selem sözleşmesi yapılması mümkündür.

¹⁷ El-Fetâvâ-i Hindiyye, 5/502-512.

¹⁸ İmam Nevevî, *Minhâc, Açıklamalı Şâfi İlmihali*, çev. Mithat Acat (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2015), 116.

¹⁹ İbn Rüşd, *Bidâyet'ül Müctehid ve Nihâyet'ül Muktesid*, 3/100-104.

²⁰ İbn Rüşd, *Bidâyet'ül Müctehid ve Nihâyet'ül Muktesid*, 3/101.

²¹ AAOIFI, " [Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions. Shari'ah Standards]" (Bahrain, Acceptance 2015, 10), 267.

²² İmam Nevevî, *Minhâc*, 116..

²³ Ali Haydar Efendi, *Dürrer'ül-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018), Madde 123.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Çiftçilerin, finansman sorunlarına rağmen geleneksel bankalarca sunulan finansman araçlarını karmaşık bürokrasi ve yüksek faiz oranları nedeniyle tam anlamıyla kullanamadıkları, bunun yerine finansman ihtiyaçlarını gayri resmi finansman araçlarıyla giderdikleri bilinmektedir²⁴. Hudaifah vd. tarımın finansmanı için çiftçilerin bir araya gelerek oluşturdukları sermayenin anahtar rol oynayacağını belirtmektedir²⁵. Bu yaklaşım kooperatifçiliğin sadece pazar bulma açısından değil sermaye bulma açısından da gerekli olduğunu göstermektedir. 2009-2019 yıllarını kapsayan Türkiye Merkez Bankası tarım sektörü bilanço verilerine göre sektörün finansman oranının gittikçe düştüğü görülmektedir. Bu oran tarım sektörünün öz kaynaklarının toplam borç miktarına oranını vermektedir ve oranın düşüklüğü sektörde borçlanma maliyetlerinin arttığı şeklinde yorumlanabilir²⁶.

Yeterli kredi imkânları sunacak bir sistem geliştirmedikçe tarım sektörünü geliştirmek zordur²⁷. Kredi imkânları geliştirilmiyor ve küçük ölçekli tarımsal faaliyetlerle yetiniliyorsa bu durum kendi kendine yetmenin daha da değerli olduğu günümüzde ciddi krizleri beraberinde getirecektir. Bu noktada selem finansmanı çiftçinin finansman ihtiyaçlarını giderecek bir sistemin araçlarından biri olarak değerlendirilebilir.

Günümüzde selem finansmanı uygulamaları az sayıdadır. İslami Finansal Hizmetler Kurulunun (IFSB) yayınladığı İslami bankacılık verileri bu durumu teyit eder niteliktedir. IFSB'nin 2022 yılı üçüncü çeyrek verilerine göre Malezya, Türkiye, Bahreyn ve Katar gibi ülkelerde selem uygulamasına dair veri yokken Pakistan'da toplam İslami finans kontratları toplamının %1,9, Sudan'da %4,5 ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde %18,13 civarındadır. İran'da ise 2018 yılı ikinci çeyrek verilerine göre bu oran %1'dir²⁸.

Selem finansmanı Putri vd'nin tespitinin²⁹ aksine sadece İslami bankalarca uygulanacak bir finansman aracı değildir. Ancak İslam iktisadına dair teorik ve pratik gelişmelere bakılırsa bu alana dair sorumluluk üstü kapalı bir şekilde İslami bankalara bırakılmış gibidir. Bunun farklı sebepleri olabilir ve bu çalışmanın amacı dışındadır. Ancak bu tespit doğru kabul edilirse söz konusu sorumluluğun İslami bankalarca tek başına karşılanamayacak kadar ağır olduğu bir gerçektir. Yani geliştirilecek her İslami finansman aracının illa İslami bankalarca uygulanması gerekmez. Bu durumda ister devlet tarafından isterse vakıf, dernek veya bağımsız girişimler sayesinde olsun yeni yapılara ihtiyaç duyulacağını söylemek mümkündür. Bu bahis özellikle tarımın finansmanında vade ve çeşitli çevresel riskler nedeniyle İslami bankalar yerine yeni girişimleri çağıran selem finansmanında daha da belirginleşmektedir.

Tarımsal üretim süreçlerinde ortaya çıkan finansman ihtiyaçlarının teminin için kullanılan ve bir tür vadeli işlem olan selem³⁰, tarımsal üretimin arttırılmasının hedeflendiği her ülkede çeşitli kurumlar veya özel girişimlerle uygulanabilir bir finansman aracıdır. Örneğin tarımsal üretim yapmayan ama tarım ürünlerini ilk üreticiden alıp piyasada satışa sunacak bir tacir de bu yöntemi rahatlıkla kullanabilir. Bunlara kooperatifler, vakıflar veya

²⁴ Inten Meutia vd., "Comparative analysis of agricultural financing in some countries", *Tazkia Islamic Finance and Business Review* 11/1 (2017).

²⁵ Ahmad Hudaifah vd., "The Implementation of Salam-Contract For Agriculture Financing Through Islamic-Corporate Social Responsibility (Case Study of Paddy Farmers in Tuban Regency Indonesia)", *Al-Iqtishad: Jurnal Ilmu Ekonomi Syariah* 11/2 (2019), 223.

²⁶ Muhammed Tiryaki - İlkut Elif Göker Kandil, "Türkiye'de Tarım Sektörünün Finansal Yapısı ve Tarımın Finansmanı Üzerine Bir Çalışma: Alternatif Bir Finansman Yöntemi Olarak Selem Sözleşmeleri", *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi* 6/14 (2021), 9.

²⁷ Naeem Ahmed vd., "Issues in Existing Agricultural Credit and Scope of Bay'Salam as an Alternative", *Journal of Islamic Business and Management* 9/1 (2019), 99.

²⁸ Islamic Financial Service Board, "Data by Country (Islamic Banking)" (Erişim 9 Mart 2023).

²⁹ Anggi Kusuma Putri vd., "The potential of bai salam in islamic social finance to achieve united nations' sustainable development goals", *International Journal of Management and Applied Research* 6/3 (2019), 142.

³⁰ Mehmet Bükey - Yavuz Türkan, "İslami Finans Yöntemleri", *Para ve Sermaye Piyasalarından Teorik ve Amprik Çalışmalar*, ed. Ethem Kılıç (Ankara: Özgür Yayınları, 2023), 227.

dernekler de eklenebilir. Ancak operasyonel zorluklar ve fiyat riski gibi kısıtlamalar nedeniyle sadece finansman sağlamaya odaklanan finansal kuruluşlarca uygulanması zor görünmektedir. Bunun yerine hem finansman sağlayacak hem de ürünleri satın alıp üçüncü kişilere satacak kâr amacı gütmeyen kurum veya kuruluşlar eliyle uygulanması en azından kısa vadede selem yayılmasını sağlayabilir. Literatür incelendiğinde selem yeterince ilgi görmemesinin temel nedenlerinden biri finansörlerce riskli görülmesidir. Dolayısıyla esas gayesi sermaye sağlamak olan İslami bankaları veya başka finansal kuruluşları sisteme dâhil etmek zaman alabilir. Paralel selem sözleşmeleri buna çözüm imkânı sunsa da işlemleri karmaşıklaştırması yönüyle selem finansmanı tercihini olumsuz etkileyebilir.

Yukarıda IFSB verilerinden hareketle ifade edildiği gibi İslami bankalarca uygulanan selem finansmanı düşük düzeydedir. Diğer taraftan selem finansmanının uygulandığı Sudan ve Endonezya gibi İslami finansın yaygın olduğu ülkelerde İslami bankalarca uygulanan selem finansmanının altyapı yetersizliği nedeniyle beklenen etkiyi göstermediği; WASIL gibi vakıfların uyguladığı selem finansmanının daha başarılı olduğu bilinmektedir³¹. WASIL deneyimi selem finansmanının bir takım olumlu çıktıları ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Ahmed vd.'nin çalışmasına göre bu olumlu çıktılar; çiftçilerin kendi kendilerine yeterlilik kazanmaları ve araçların sömürsünden kurtulmaları, kaliteli girdileri daha ucuza satın alabilmeleri ve araçların baskısından kurtulmaları şeklinde özetlenebilir³². Aynı çalışma WASIL'ın sunduğu selem finansmanının faydalarının ankete katılan çiftçilerce de teyit edildiğini göstermektedir. WASIL deneyimi selem finansmanının İslami bankalar dışında başka organizasyonlarla daha etkin bir şekilde uygulanabileceğini göstermektedir.

Sri Lanka'daki Muslim Aid kuruluşu da selem finansmanı sunan banka dışı kuruluşlara örnek verilebilir³³. Ayrıca selem finansmanının katılım bankacılığında uygulanmasının yanı sıra ticaret borsalarında da uygulanabileceğine dair teorik çalışmalar bulunmaktadır³⁴. Saiti vd. selem fonlaması gibi finansal teknolojilerle birlikte uygulanabileceğini belirtse de³⁵ henüz pratikte uygulaması geliştirilememiş bir enstrümanın finansal teknolojilerle yaygınlaştırılabileceği zor görünmektedir. Ülev ve Selçuk selem finansmanının hem katılım bankaları tarafından hem de hem de sermaye piyasası ürünü olarak kullanımına yönelik model önerileri getirmektedir³⁶. Bu tür çalışmalar selem finansmanı sunacak kurumlar için öneriler getirmesi bakımından selem arz tarafını ilgilendirmektedir. Fakat selem talep tarafına odaklanan çalışmalar nispeten daha azdır. Konunun arz tarafı kadar, kurumlar tarafından sunulacak selem finansman ürününü talep edecek olan çiftçilerin görüş ve düşünceleri de önem taşımaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye özelinde selem talep tarafını araştıran herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Selem finansmanında sözleşmenin taraflarının (banka ve çiftçi) algılarını ölçen çalışmalar sınırlıdır. Kaleem ve Ahmad banka çalışanlarının seleme dair algılarını incelerken³⁷ Ahmad vd. selem uygulanabilirliğine dair çiftçilerin düşüncelerini ortaya koyan bir çalışma yapmıştır³⁸. Bu çalışmada 10 çiftçi ile anket çalışması yapılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre çiftçilerin yaklaşık %70'i tarımın finansmanında faizin önemli bir engel oluşturduğunu düşünmektedir. Yine aynı çalışmaya göre selem mevcut kredi sistemini değiştirmek için

³¹ Ahmed vd., "Issues in Existing Agricultural Credit and Scope of Bay'Salam as an Alternative", 102.

³² Ahmed vd., "Issues in Existing Agricultural Credit and Scope of Bay'Salam as an Alternative", 6.

³³ Muslim Aid, "Salam" (Erişim 7 Mart 2023).

³⁴ Abdullah Kılıçarslan – Osman Okka, "Ticaret Borsalarında Selem ve Alt Selem Sözleşmelerinin Alternatif Enstrüman Olarak Kullanılması", *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 7/3 (2021), 186.

³⁵ Buerhan Saiti vd., "Financing agricultural activities in Afghanistan: a proposed salam-based crowdfunding structure", *ISRA International Journal of Islamic Finance* 10/1 (2018), 60.

³⁶ Salih Ülev – Mervan Selçuk, "Tarımsal Üretim Finansmanı için Seleme Dayalı Finansman Modeli: Fındık Örneği", *İslam İktisadında Selem: Fıkhi ve İktisadi Yönleriyle*, ed. Salih Ülev – Mervan Selçuk (İstanbul: İktisat Yayınları, 2022), 51.

³⁷ Ahmad Kaleem – Saima Ahmad, "Bankers' perception towards Bai Salam method for agriculture financing in Pakistan", *Journal of Financial Services Marketing* 15 (2010), 215.

³⁸ Ahmed vd., "Issues in Existing Agricultural Credit and Scope of Bay'Salam as an Alternative".

potansiyele sahip olduğunu düşünen çiftçi oranı %79'dur. Kaleem ve A. Wajid'in bulgularına göre selem finansmanı sayesinde girdilerin peşin alınması çiftçilerin %25 oranında tasarruf sağlayabileceklerini göstermektedir³⁹. Bello vd. tarafından yürütülen çalışmada, çiftçilerin tarım sektöründe selem finansmanına ihtiyaç olduğuna inandıkları ortaya çıkmıştır⁴⁰. Bu bulgu, çiftçilerin tarımsal faaliyetlerini iyileştirmek ve genişletmek için finansal destek almanın faydasını ve potansiyelini gördüklerini göstermektedir. Başka bir çalışmaya göre selem finansmanı çiftçi için ürün değerinin peşin alınmasıyla finansman sağlanması açısından faydalı iken aynı zamanda alıcının peşin ödeme nedeniyle daha düşük fiyattan ürün almasını sağlayan ve iki yönlü faydası bulunan bir araç olarak görülmektedir⁴¹.

Selem sözleşmeleri ile çiftçinin finansman ihtiyacını karşılayacak modellerin riskleri de önemli bir konudur. Selem finansmanının Kaleem ve Ahmad'ın belirttiği gibi gelecekteki fiyat dalgalanmalarını azaltacak bir etkisi olabilir⁴². Ancak enflasyonun yüksek olduğu ve fiyat dalgalanmalarının sık yaşandığı ortamlarda bu durum çiftçi için riske dönüşebilir. Fiyat dalgalanmaları sadece alıcıyı değil aynı zamanda satıcıyı (çiftçi) da koruyacak bir yapıyı gerekli kılabilir. Çiftçilerin değerini peşin aldığı bir ürünün üretiminde daha dikkatli davranacağı varsayılırsa finansman sağlayan açısından risklerin azalacağı beklenebilir. Bu nedenle geliştirilecek modellere fikhî uygunluk sağlanması şartıyla adapte edilecek riskleri azaltıcı tedbirler uygulamayı kolaylaştırır. Örneğin (fikhî uygunluğun sağlanmış olması koşuluyla) paralel/zincirleme selem sözleşmeleri veya selem kira sertifikaları, kamu otoritesinin güvence veren fonlar oluşturması ve TMO gibi alıcı konumdaki kamu kuruluşlarının varlığı riskleri azaltıcı etki yapabilir. Kaleem ve Ahmad'ın belirttiği gibi acil durumlar için oluşturulacak fon veya çiftçinin nakit rezerv bulundurması gibi çözümler de riskleri azaltıcı uygulamalar olarak değerlendirilebilir⁴³. Tarım sigortasını da bu önlemlere eklemek gerekir. Nitekim Atah vd.'nin yaptığı çalışmada tarım uzmanları temerrüt riskine karşı tekâfül uygulamasının dâhil edildiği modelin etkin olabileceğini düşünmektedir⁴⁴.

Selem finansmanının yaygınlaşması sadece İslami finansın gelişimine katkı sağlamayacak aynı zamanda ödenemeyen borçlar, kalite ve fiyattan taviz verme, yüksek faizli kredi geri ödemeleri gibi sorunlarla⁴⁵ baş etmede çiftçilerin elini güçlendirecektir. İslami finansman modellerinin BM gibi uluslararası kuruluşlar nezdinde uygulanacak modellerle sunulması da mümkündür. Ancak İslami gayeler ile kurulmamış ve yapısı İslami ilkelerle oluşturulmamış kurumlar aracılığıyla uygulanması zor olabilir. Bu nedenle İslami finansın kendi içinde araç geliştirerek bu araçların uygulanabileceğini ispat etmesi zorunlu bir durum gibi görünmektedir. Bu çalışma sadece dini hassasiyeti olan çiftçilerin değil selem finansmanını tercih edebilecek tüm çiftçilerin bu finansman türünün uygulanabileceğine dair algısını ölçmeyi hedeflemektedir.

Son olarak tarımı finanse etmede selem dışında başka İslami finans araçları da kullanılmaktadır. Meutia vd.'nin Çin, Malezya, Endonezya, İran ve Sudan'ı kapsayan çalışması göstermektedir ki tarımın finansmanında selem dışında teverruk, mudârebe, müşâreke, icâre ve bey' bi'l-vefâ gibi bir kısmı tartışmalı finansman araçları kullanılmaktadır⁴⁶.

Literatür incelendiğinde, çiftçilerin finansman bulmada zorlandığı ve bunun borçlanma maliyetleriyle yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, selem finansmanının

³⁹ Ahmad Kaleem – Rana Abdul Wajid, "Application of Islamic banking instrument (Bai Salam) for agriculture financing in Pakistan", *British Food Journal* 111/3 (2009), 282.

⁴⁰ Hashim Sabo vd., "Appraisal of The Salam Islamic Mode of Financing Agribusiness and Agriculture Among Rural Farmers in Bauchi State Of Nigeria", *SocioEconomic Challenges* 2/1 (2018), 56.

⁴¹ Ummi İbrahim Atah vd., "Proposed secured bay-salam model for financing agriculture by Islamic banks", *International Journal of Management and Applied Research* 6/4 (2019), 183.

⁴² Kaleem - Ahmad, "Bankers' perception towards Bai Salam method for agriculture financing in Pakistan", 218.

⁴³ Kaleem - Ahmad, "Bankers' perception towards Bai Salam method for agriculture financing in Pakistan", 220.

⁴⁴ Atah vd., "Proposed secured bay-salam model for financing agriculture by Islamic banks", 190.

⁴⁵ Kaleem - Ahmad, "Bankers' perception towards Bai Salam method for agriculture financing in Pakistan", 219.

⁴⁶ Meutia vd., "Comparative analysis of agricultural financing in some countries", 15.

düşük düzeylerde uygulanmasının yanı sıra sivil toplum kuruluşları aracılığıyla da kullanıldığı görülmektedir. İslami bankalarda selem finansmanının uygulanabilirliğine dair yapılan araştırmalar sınırlıdır. Ancak az sayıdaki çalışma, çiftçilerin selem finansmanına olumlu baktığını ve maliyetleri azaltacağına inandığını göstermektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla Türkiye'de bu alanda çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak Türkiye'de İslami bankacılıkta ve tarımsal faaliyetler yürüten kuruluşlarca selem finansmanının uygulanabilirliği konusunda çiftçi görüşlerini ortaya çıkarmayı; selem finansmanının uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek riskleri ve bu risk azaltma konusunda çiftçilerin görüşlerini bütünsel bir yaklaşımla ele almaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Bu yöntem ile katılım bankacılığında selem finansmanının uygulanıp uygulanamayacağı ve selem finansmanının katılım bankacılığı yerine TMO veya TTK gibi kuruluşlar eliyle uygulanmasının mümkün olup olmadığı konusunda çiftçilerin yaklaşımları keşfedilmeye çalışılmıştır.

3.2. Veri Toplama Aracı ve Katılımcılar

Bu çalışmada çiftçilere uygulanmak üzere açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu için gerekli etik kurulu onayı alınmıştır. Görüşme formu hazırlanırken öncelikle on dokuz sorudan oluşan bir soru havuzu oluşturulmuştur. Sonrasında bu sorulardan dokuz tanesi diğer sorularla birleştirilmiş veya tamamen soru havuzundan çıkarılmıştır. Böylece üç adet demografik soru dışında on sorudan oluşan görüşme formu oluşturulmuştur. Görüşme formu pilot uygulama ile iki çiftçiye uygulanmıştır. Pilot uygulama sonucunda elde edilen yanıtlardan hareketle bir soruda değişiklik yapılmış ve formun son hali on yedi çiftçiye uygulanmıştır. Açık uçlu sorulardan ikisi çiftçilerin üretim için gerekli sermayeyi nasıl sağladıkları ve selem finansmanına dair bilgilerini tespiti yönelik temel sorulardan oluşmaktadır. İki soru çiftçilerin katılım bankacılığında selem finansmanının uygulanıp uygulanamayacağına dair düşüncelerini keşfetmeye dönük; sonraki beş soru selem finansmanını tercih nedenleri, uygulamada ortaya çıkabilecek sorunlara ilişkin çözüm önerileri ve risklere dair yaklaşımları tespiti yönelik; son soru ise selem finansmanının katılım bankacılığı yerine başka kurum ve kurumlara uygulanıp uygulanamayacağına yönelik takip sorularından oluşmaktadır.

Araştırmanın çalışma grubunu Bingöl ilinde aktif çiftçilik yapan 17 çiftçi oluşturmaktadır. Araştırmanın Bingöl ilinde yapılmasının nedeni ilin bir tarım şehri olması ve örnekleme daha kolay ulaşarak zamandan tasarruf etmek ve ekonomik maliyetleri azaltmaktır. Katılımcılar belirlenirken keşfedici ya da saha araştırmalarında sıklıkla kullanılan amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme türünde amaç tipik bir örnek seçmektir⁴⁷. Bu nedenle çiftçi kayıt sistemine kayıtlı ve aktif çiftçilik yapan çiftçiler seçilmiştir. Her bir katılımcı ile yapılan görüşme yaklaşık yirmi dakika sürmüştür. Görüşmelerin kayıt alınması konusunda onay alınan katılımcılarla yapılan görüşmeler ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir.

3.3. Verilerin Analizi

Görüşme formu ile katılımcılardan toplanan yanıtlar hem görüşme sırasında not alınarak hem de ses kayıtları incelenerek soru bazlı olarak bir araya getirilmiştir. Sonrasında ses kayıtları metne aktarılarak görüşme metinleri içerik analizine tâbi tutulmuştur. Böylece konu hakkında çiftçilerin düşüncelerinin ayrıntıları keşfedilmeye çalışılmıştır. Her bir soruya verilen yanıtlar bir araya getirilerek incelenmiştir. Yanıtların analizi neticesinde toplam **sekiz tema** ortaya çıkmış ve bu temalar ayrıntılı bir şekilde bulgular kısmında sunulmuştur.

⁴⁷ W.Lawrance Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, çev. Özlem Akkaya (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020), 1/431.

4. BULGULAR

4.1. Demografik Bilgiler

Katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, çiftçilik süresi ve ekim yaptıkları ürünleri kapsayan sorulara verdikleri yanıtlar Tablo 1’de özetlenmiştir. Buna göre katılımcıların tamamı erkektir ve yaşları 22 ila 70 arasında değişmektedir. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde 7’sinin ortaöğretim, 6’sının ilkokul ve 4’ünün lisans mezunu olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan katılımcılardan 11’i 15 yıldan fazla süredir çiftçilik yapmaktadır. Katılımcıların 4’ü 6 ila 10 yıl ve 2’si 0 ila 5 yıldır çiftçilik yaptığını belirtmiştir. Katılımcıların ekim yaptıkları incelendiğinde ise tüm katılımcıların buğday ürettiği görülmektedir. Ayrıca buğdaydan sonra en fazla ekimi yapılan ürünler mısır, arpa ve yoncadır. Sebze, karpuz, çeltik, kuru fasulye ve nohut da ekimi yapılan diğer ürünlerdendir.

Tablo 2: Demografik Bilgiler

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Çiftçilik Süresi	Ekim Yapılan Ürünler
K1	Erkek	38	Lisans	0-5 Yıl	Buğday, Karpuz
K2	Erkek	45	İlkokul	15-20 Yıl	Buğday, Arpa
K3	Erkek	39	Ortaöğretim	0-5 Yıl	Buğday, Yonca, Karpuz
K4	Erkek	70	İlkokul	20+	Buğday, Arpa, Kuru Fasulye
K5	Erkek	33	Lisans	15-20 Yıl	Buğday, Kuru Fasulye, Nohut
K6	Erkek	62	İlkokul	15-20 Yıl	Buğday, Mısır
K7	Erkek	22	Lisans	6-10 Yıl	Buğday, Yonca, Sebze
K8	Erkek	50	İlkokul	15-20 Yıl	Buğday, Mısır
K9	Erkek	33	Lisans	6-10 Yıl	Buğday, Arpa, Nohut
K10	Erkek	39	Ortaöğretim	6-10 Yıl	Buğday, Arpa
K11	Erkek	41	Ortaöğretim	6-10 Yıl	Buğday, Arpa
K12	Erkek	58	İlkokul	20+	Buğday, Pancar, Karpuz
K13	Erkek	65	Ortaöğretim	20+	Buğday, Arpa, Yonca
K14	Erkek	43	İlkokul	15-20 Yıl	Buğday, Arpa, Yonca, Mısır
K15	Erkek	42	Ortaöğretim	15-20 Yıl	Buğday, Arpa, Yonca, Çeltik
K16	Erkek	64	Ortaöğretim	20+	Buğday, Arpa, Yonca, Sebze
K17	Erkek	32	Ortaöğretim	15-20 Yıl	Buğday, Arpa, Yonca, Mısır

4.2. Finansman Yöntemleri (Tema-1)

Katılımcıların çiftçilik yaparken ihtiyaç duydukları sermayeye nasıl eriştiklerine dair sorulan soruya verdikleri yanıtları genel hatlarıyla beş başlık altında toplamak mümkündür. Katılımcıların bir kısmı bu finansman türlerinden birkaçını birlikte kullanırken bir kısmı sadece bir finansman türünü kullandığını ifade etmiştir.

Öz sermaye: Bu finansman sağlama türü önceki yıldan tohum ayırma, satışı yapılan ürünlerden elde edilen gelirden sonraki yıl için nakit ayırma veya hayvan satarak sermaye oluşturma gibi unsurlardan oluşmaktadır. Katılımcıların tamamı üretim için öz kaynak kullandıklarını ifade etmiştir. Dört katılımcı ise faaliyetlerini sadece öz kaynaklarla finanse ettiklerini belirtmiştir.

Borçlanma: Bu finansman türü çiftçilerin yakın çevreden nakit borçlanmalarını, işletmelerden borçlanmalarını ve bankaların sunduğu kredi kartları ile borçlanmayı ifade etmektedir. Katılımcılardan sekizi şahıslardan borçlanarak üretim faaliyetlerini finanse ettiklerini belirtmiştir. Katılımcılardan faaliyetlerini sadece borçlanma ile finanse eden katılımcı bulunmamaktadır. SÜTAŞ gibi tarımsal girdilere dayalı üretim yapan işletmelerden vadeli gübre alımları da çiftçilerin borçlanma yöntemlerinden biridir. Ayrıca bir katılımcı bankaların sundukları kredi kartı hizmetleri ile tohum, gübre, mazot ve ilaç gibi girdileri taksitli bir şekilde temin ettiğini ifade etmiştir. Bu finansman türü hem çiftçilere özel olarak sunulan kredi kartlarını hem de tüm müşterilere sunulan kredi kartlarını kapsamaktadır. Bunların dışında katılımcılar enflasyona bağlı olarak piyasaların bozulması nedeniyle borçlanmanın ve vadeli girdi temininin zorlaştığı değerlendirilmesini de yapmıştır.

Vadeli Alışveriş: Bu finansman türü çiftçilerin ekim için gerekli olan tohum, gübre, mazot, sulama araçları ve ilaç gibi girdileri piyasadaki vadede bir şekilde temin ettikleri borçlanma türüdür. Katılımcılardan altısı çiftçilik faaliyetlerini vadede alışverişle finanse ettiklerini belirtmişlerdir.

Devlet ve Özel İşletme Desteği: Devlet desteği ile finansman tohum, gübre, mazot ve sulama desteğini ifade etmektedir. Bu kapsamda iki katılımcı devlet desteği ile yukarıda ifade edilen destek türlerinden hibe şeklinde yararlandıklarını ifade etmiştir. Devlet desteğinin SÜTAŞ gibi özel işletmelerden alınan alım garantili tohum desteği de diğer bir finansman türü olarak değerlendirilebilir. Nitekim katılımcılardan biri bu şekilde tohum ve gübre desteği aldığını ifade etmiştir.

Banka Kredisi: Katılımcılardan sadece biri (Katılımcı-9) bu finansman türünü kullandığını ifade etmiştir. Katılımcı tarım kredi kooperatifinin anlaşma yaptığı bankalardan kredi alarak faaliyetlerini finanse ettiğini belirtmiştir. Bu durum görüşme yapılan çiftçilerin genel olarak banka kredilerini tercih etmediğini göstermektedir. Verilen yanıtlardan hareketle bölgede işletmelerden ticari borçlanmanın hala mümkün olması ve küçük çaplı üretimler yapıldığı için öz sermayenin yetmesi gibi nedenlerle banka kredisine gerek kalmadığı şeklinde bir değerlendirme yapmak mümkündür. Ayrıca faiz nedeniyle de banka kredilerinin tercih edilmediği söylenebilir.

4.3. Selem'e Dair Bilgi Düzeyi (Tema-2)

Katılımcılara selem finansmanının uygulanabilirliğine dair sorular sorulmadan önce bu finansman türüne dair bilgilerinin olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruya katılımcıların tamamı "selem finansmanını ilk kez duyuyorum" yanıtını vermiştir. Bir katılımcı selem finansmanını duymamakla birlikte içerik olarak bildiğini ve geçmiş zamanlarda benzer bir uygulamayı yaptığını ifade etmiştir. Selem finansmanı ile ilgili bilgi düzeyine dair bu sonuçlar katılımcıların İslami finans okuryazarlık düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir.

4.4. Selem'in Uygulanabilirliğine Dair Algı ve Selem Finansmanını Tercih Eğilimi (Tema-3)

Tema-2'de açıklandığı üzere katılımcıların selem finansmanına dair bilgileri olmadığından öncelikle selem finansmanının kısaca tanımı yapılmış ve sonrasında katılım bankacılığında nasıl uygulandığı açıklanmıştır. Katılım bankaları tarafından sunulacak selem finansmanının uygulanabilirliğine dair sorulan soruya on iki katılımcı uygulanabilir yanıt vermiştir (%70,6). Uygulanabilir yanıtı veren katılımcılardan ikisi sermayeye erişimin kolaylaşacağı ve borçlanmaya başvurmak zorunda kalınmayacağı için uygulanabilir olduğunu ifade etmiştir. Üç katılımcı ise hayvancılıkta da uygulanabileceğini ifade etmiştir. Katılımcı 13 uygulamanın finansman sorunu yaşayan çiftçilere uygun olduğunu ifade ederek şu yanıt vermiştir: *"Selem finansmanı uygulanabilir. Ama çiftçi dardaysa yapar. Çünkü genişlikte olan çiftçi için fiyat belirsizliğinden ötürü uygun bir uygulama değil. Genişlikte olan çiftçi yüksek fiyat verir. Banka da uygulamak istemez"*. Katılımcı 14 ise selem uygulamasının ancak fiyat dalgalanmalarının olduğu enflasyonist ortamlardan ziyade ekonominin normal seyrinde olduğu dönemlerde uygulanacak bir yöntem olduğunu ifade etmiştir.

Sadece Katılımcı 11 selem finansmanının uygulanamayacağını ifade etmiştir. Bu katılımcıya göre katılım bankacılığında selem finansmanının uygulanamamasının temel nedeni fiyatın sabit olmasıdır. Fiyat hasat döneminde belirlenebilir veya güncellenebilirse uygulama mümkün olabilir. Yine aynı katılımcı selem finansmanı uygulamasının mümkün olmadığına dair dikkat çekici şu ifadede bulunmuştur: *"Uygulanırsa çiftçiler tercih edebilir, ancak fiyatların oynaklığı nedeniyle çiftçinin zarar etmesi söz konusu olacağından aslında çiftçi zarar eder, banka kazanır."* Dört katılımcı ise kararsızım, emin değilim veya kısmen uygulanabilir şeklinde yanıt vermiştir. Bu katılımcıları *kararsızlar* şeklinde gruplandırmak mümkündür. Kararsız katılımcıların gerekçelerini ürünün beklenen düzeyde hasat edilmemesi ve fiyat dalgalanmaları nedeniyle ortaya çıkacak olan risk ile özetlemek mümkündür. Yine kararsız katılımcılar büyük çaplı üretim yapan çiftçiler için daha uygulanabilir olduğunu, küçük çaplı üretim yapan çiftçiler için uygun olmadığını düşünmektedirler. Ayrıca kararsız katılımcılardan biri *"Banka selem sözleşmesi ile avans ve alma garantisini verir. Vade geldiğinde verdiği avansı düşüp geri kalanı ödesin. Ama o zamanın fiyatıyla"* şeklinde fikhî açıdan uygun görülmesi halinde uygulanabilecek bir yaklaşımı ifade etmiştir.

Selem finansmanının katılım bankacılığında uygulanması durumunda çiftçilerin bu finansman türünü kullanıp kullanmayacaklarına dair sorulan soruya verilen yanıtlara göre on katılımcı, katılım bankaları tarafından selem finansman yöntemi sunulması durumunda selem finansmanını tercih edeceğini, yedi katılımcı ise tercih etmeyeceğini ifade etmiştir. Tercih edeceğini ifade eden katılımcılardan üçü uygulamanın faizsiz olmasını, şahıslardan ve geleneksel bankalardan borçlanmanın zor olmasını ve peşin para elde etmeye fırsat sunmasını gerekçe olarak belirtmişlerdir. İki katılımcı bu uygulamayı geniş çaplı üretim yapmak ve atıl toprakları ekmek amacıyla tercih edeceğini ifade etmiştir. Bir katılımcı ise bölgenin hayvancılık bölgesi olması nedeniyle selem finansmanının hayvancılıkta uygulanması gerektiği yanıtını vermiştir.

Selem finansmanını tercih etmeyeceğini belirten katılımcılardan ikisi uygulamanın sözleşmeyle fiyatın sabitlenmesi nedeniyle çiftçiyi zarara uğratacağı ve bankanın kazançlı çıkacağı gerekçelerini sunmuştur. Diğer beş katılımcı ise küçük çaplı ekim yaptıkları, piyasadan vadeli borçlanabildikleri için tercih etmeyeceğini belirtmiştir. Üç katılımcı ise *"ben tercih etmem ama başkaları tercih edebilir"* şeklinde yanıt vermiştir.

4.5. Selem Finansmanını Tercih Nedenleri (Tema-4)

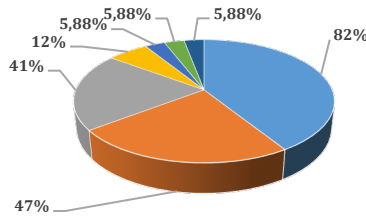
Selem Finansmanını Tercih Eğilimi başlıklı bölümde de ifade edildiği gibi katılımcılardan onu bu finansman türünün katılım bankacılığında uygulanması durumunda tercih edeceğini yedi katılımcı ise tercih etmeyeceğini ifade etmiştir. Bu bölümde selem

finansmanını tercih edeceğini ifade eden katılımcıların tercih etmelerinde etkili olacak unsurlara dair yanıtları özetlenmiştir.

Görüşmeye katılan çiftçilerin büyük bir kısmı (%82) sermayeye erişimi kolaylaştıracağı için selem finansmanını tercih edeceğini belirtmiştir. Sekiz katılımcı (%47) selem finansmanı ile elde edilen sermayenin girdileri peşin almak mümkün olacağı için *maliyetleri düşürme* nedenini tercih nedeni olarak ifade ederken yedi katılımcı (%41) *faizsizlik* nedeniyle tercih edeceğini belirtmiştir. Ayrıca iki katılımcı *fiyat belirsizliğini ortadan kaldırma*, birer katılımcı da *kaliteli hammadde veya girdi alımına etki, alım garantisi ve hasat zamanı araçlarının ürün değerini düşürücü yaklaşımlarına engel olma* nedenleriyle selem finansmanını tercih edecekleri yanıtını vermiştir.

Grafik 1. Selem Finansmanı Tercih Nedenleri (Yüzdeler Dağılımı)

Selem Finansmanı Tercih Nedenleri

■ 1. Neden ■ 2. Neden ■ 3. Neden ■ 4. Neden ■ 5. Neden ■ 6. Neden ■ 7. Neden

4.6. Selem Finansmanını Tercihde Faizsizlik İlkesinin Etkisine Dair Algı (Tema-5)

Selem finansmanının faizsiz olmasının tercihte etkili olup olmayacağına dair sorulan soruya on yedi katılımcıdan on altısı bu yöntemin faiz içermemesinin tercihini olumlu etkileyeceğini ifade etmiştir. Bir katılımcı ise bu finansman türünün faizsiz olup olmamasının önemli olmadığını, çünkü selem finansmanını tercih etmeyeceğini ifade etmiştir. Faizsizlik ilkesinin tercihini olumlu etkileyeceğini belirten Katılımcı 9'un verdiği yanıt ise dikkat çekicidir: *"Olumlu etkiler ama tam anlamıyla faizsiz olursa. Ama bu sistemde banka kendini düşünmüş oluyor. Çiftçi bankaya mahkûm olur."* Katılımcının bu ifadeleri ile ilgili satış fiyatının selem sözleşmesi ile sabitlenmesinin etkili olduğu değerlendirilmesi yapılabilir. Nitekim bu yanıtı veren katılımcı selem finansmanının uygulanabilirliğine dair sorulan soruya *"Biraz riskli. Ekonomik dalgalanmalar ve belirsizlik uygulamayı zorlaştırır. Çiftçi zarar eder. Banka fiyat farkını verirse olabilir. Yoksa çiftçi zarar eder. Yani fiyat esnek olursa mümkün"* yanıtını vermiştir.

4.7. Selem Sözleşmesine İlave Tedbirler ve Cezai Yaptırım Algısı (Tema-6)

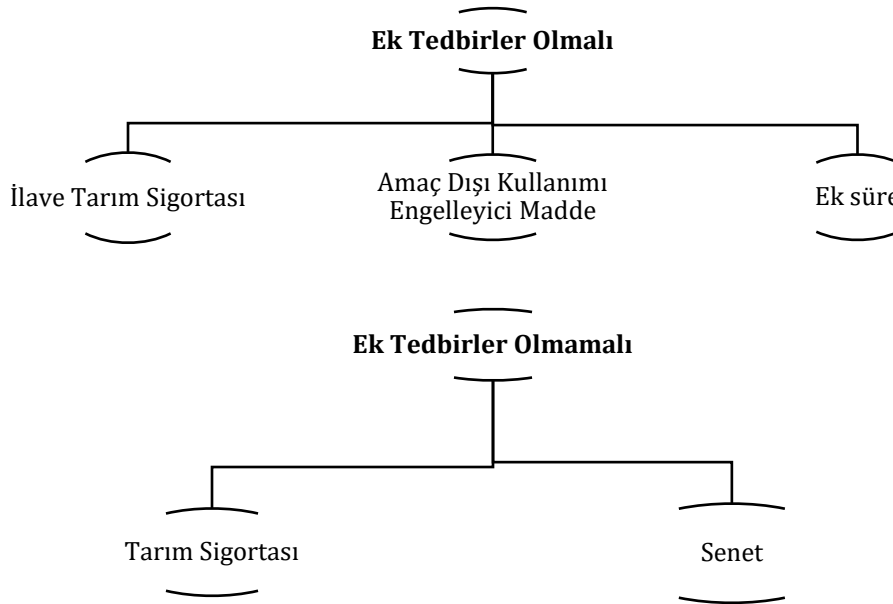
Çalışma kapsamında katılım bankalarının çiftçilerle yapacağı selem sözleşmesine ek olarak ipotek, teminat ve kefil gibi ek tedbirleri alıp almaması gerektiğine dair soru sorulmuştur. Bu soruya katılımcıların on biri ipotek, teminat ve kefil gibi ek tedbirler *"olabilir"*, altısı ise *"olmamalı"* yanıtını vermiştir.

İpotek, teminat ve kefil gibi ek tedbirler *"olabilir"* yanıtını veren katılımcılardan dördü ilave olarak tarım sigortasının zorunlu kılınması gerektiğini ifade etmiştir. İlave tedbirlerin olabileceğini düşünen bir katılımcı sözleşmeye eklenecek bir madde ile selem sözleşmesi ile peşin olarak elde edilen ürün bedelinin söz konusu ürünün üretimini ilgilendiren alanlara harcanmasının şart koşulabileceğini ifade etmiştir. Katılımcıya göre bu durum geri ödeme riskini azaltıcı etki yapacaktır. Beş katılımcı kötüye kullanımın önüne geçmek için ek tedbirlerin olabileceğini düşünmektedir. Üç katılımcı ise bankanın kendini garantiye almasının normal olduğunu ve garantisiz bir sözleşmeye bankanın yanaşmayacağını ve bu nedenle sistemin işlemeyeceğini ifade etmiştir. Bir katılımcı ek tedbirlerin olabileceğini ancak

çiftçiye ürünün teslimi için ek süre verilmesinin daha uygun olacağını; ek süreye rağmen ürün teslim edilmezse ek tedbirlerin devreye girmesi gerektiğini belirtmiştir. Ek tedbirlerin olabileceğini ifade eden katılımcı bu yorumla birlikte ipotek veya teminat veremeyen çiftçilerin yararlanmaması nedeniyle sistemin işleyişinin bozulacağını ve talebin azalacağını düşünmektedir. Çünkü bu katılımcıya göre ek tedbirler sadece varlıklı çiftçiye yarayacaktır ve çiftçilerin çoğu ise varlıklı değildir. Son olarak bir katılımcı ek teminat istenmesi durumunda katılım bankalarının geleneksel bankalardan farkının kalmayacağını düşünmektedir.

Ek tedbirlerin olmaması gerektiğini ifade eden katılımcılar ise genellikle bu tedbirlerin yerine tarım sigortasının yeterli olacağını aksi takdirde çiftçilerin tercihlerini olumsuz etkileyeceği ifade etmişlerdir. Bir katılımcı ise *"Fiyat riskini çiftçi aldığı için geri ödeme riskini de banka almalı. Madem riske dayalı bir sistem sunuyorlar böyle olmalı. Riskleri banka çiftçiye yansıtmadan kendi çözümleri ile halletmeli"* yorumunda bulunup tarım sigortasının zorunlu kılınmasının yeterli olacağını belirtmiştir. Yine bir katılımcı ipotek, teminat ve kefil gibi ek tedbirler yerine çiftçilerden senet alınabileceğini ifade etmiştir. Aşağıda Şekil 1'de selem sözleşmesinde ek tedbirlerin olması gerektiğini düşünen çiftçilerin ilave olarak sundukları ek tedbirler ve olmaması gerektiğini düşünen çiftçilerin alternatif olarak sunduğu tedbirler özetlenmiştir.

Şekil 1.1: Ek Tedbirlere Dair Algı

Katılım bankacılığında uygulanacak selem finansmanı için yapılan sözleşmeye aykırılık oluşması durumunda bankanın cezai yaptırım uygulayıp uygulamaması gerektiğine dair sorulan soruya on katılımcı *"cezai yaptırım olabilir"*, yedisi ise *"olmamalı"* yanıtını vermiştir.

"Cezai yaptırım olabilir" yanıtını veren katılımcılardan sekizi ilave olarak yaptırımın hemen uygulanmaması gerektiği, çiftçiye ek süre verilmesi gerektiği ve buna rağmen ürün teslim edilmezse yaptırım uygulanmalı yaklaşımına sahiptir. Bir katılımcıya göre ek süre verilmesi ürünün tahmin edilen sürede ve miktarda hasat edilememesi durumunda piyasadan temin için önemlidir. Bunu yanı sıra dört katılımcı cezai yaptırım olmaması durumunda suiistimallerin olabileceğini düşünmektedir. Bir katılımcının şu yanıtı dikkat çekicidir: *"Yaptırım çiftçiye daha dikkatli olmaya yöneltir, yaptırımı düşünen çiftçi dikkatli olur ve bu durum onun sosyal statüsünün korunmasına yardımcı olur. Ayrıca yaptırım sayesinde çiftçi bankalarda sicilinin bozulmaması için daha dikkatli olur"*. Cezai yaptırımı olumlu bulan bir katılımcı ise yaptırımın art niyetli ve kusurlu çiftçiler için uygulanması gerektiğini ifade

etmiştir. Başka bir katılımcı çiftçinin potansiyelinin altında bir miktarda sözleşme yapması durumunda cezai yaptırım sorununun ortadan kalkacağını düşünmektedir. Bunlara ilave olarak katılımcılar cezai yaptırım olabilir yanıtı ile birlikte şu yanıtları da vermiştir: Ziraat odalarında veya kooperatiflerde çiftçilere tarımsal konularda danışmanlık yapan tarım danışmanı şartı olmalı, cezai yaptırım olmazsa çiftçilerin özensiz davranabileceği için sistem bozulur ve cezai yaptırım ürünün teslimini kolaylaştırır.

“Cezai yaptırım olmamalı” yanıtını veren on katılımcıdan dördü yaptırım yerine ürün teslimi ile ilgili vadenin uzatılması gerektiğini düşünmektedir. İki katılımcı cezai yaptırım yerine sigortanın zorunlu kılınmasının yeterli olacağı yanıtını vermiştir. Katılımcılardan ikisi cezai yaptırım olması durumunda çiftçinin selem finansmanını tercih konusunda çekinceli davranacağını, cezaya maruz kalması durumunda bu finansman türünü bir daha kullanmayacağını ifade etmiştir. Son olarak iki katılımcı ise cezai yaptırım faizsizlik ilkesi ile çelişeceği için olmaması gerektiğini ancak anaparanın talep edilmesinin doğal olduğu yorumunu yapmıştır.

4.8. Selem Finansmanının Çiftçi Açısından Risklerine Dair Algı (Tema-7)

Seleme dayalı finansman kullanılması durumundan çiftçinin karşılaşılabileceği risklere dair sorulan soruya on altı katılımcı çeşitli riskleri içeren yanıtlar verirken bir katılımcı tarım sigortası yapılması durumunda risk kalmayacağı yanıtını vermiştir. Bu katılımcı ayrıca tarım sigortasına ilave olarak üretim potansiyelinin altında bir miktarın seleme konu olması durumunda risklerin ortadan kalkacağını ifade etmiştir. Arzova ve Şahin bu riskleri sözleşme riski, teslim riski, istismar riski ve fon riski olarak dört grupta incelemiştir⁴⁸. Bu çalışmada ise katılımcıların risklere dair verdiği yanıtlar incelendiğinde toplam on sekiz risk türünün olduğu tespit edilmiştir. Bu riskleri üç kategoride toplamak mümkündür:

İklim Riski: Bu risk grubu altına iklim koşulları, susuzluk ve kıtlık riski dâhil edilmiştir. Susuzluk riski yağışların yetersiz olması şeklinde yorumlanabilir. Kıtlık riski ise yetersiz yağış miktarı ile aşırı sıcaklıkları ifade eden bir risk türü olarak değerlendirilebilir.

Çevresel Riskler: Çevresel risk grubunda doğal afet, sulama, yabancı hayvan-kuş-haşerat, yangın, bakım, hastalık, çiftçi hatası ve çiftçi yolsuzluğu riskleri yer almaktadır. Doğal afet riskine sel veya dolu nedeniyle tarım arazilerinin zarar görmesi ve depremler nedeniyle seraların yıkılması örnek verilebilir. Sulama riski susuzluk riskinden farklı olarak yeterli su kaynaklarının bulunmasına rağmen bu kaynaklara uzak alanlara suyun taşınması ile ilgili riskleri kapsamaktadır. Bakım riski ile ilgili bir katılımcı şu yanıtı vermiştir: “Ürüne zamanında ilaç verilmez ve ilgilenilmezse iyi ürün çıkmaz.” Çiftçi hatası riski eksik bilgi nedeniyle üretimde yaşanacak sorunları ifade etmektedir. Çevresel riskler grubunda dikkat çekici bir risk türü de çiftçi yolsuzluğu riskidir. Bu riski ifade eden katılımcının yanıtı şu şekildedir: “Bu sistem uygulanırsa herkes çiftçilik yapmaya kalkar ve sistem suiistimal edilir. Bu da çiftçiliğin imajını bozar”

Ekonomik Risk: Bu risk grubunda fiyat, piyasa ve sigortanın eksik/geç ödeme riski bulunmaktadır. Fiyat riski özellikle fiyat dalgalanmalarının olduğu enflasyonist ortamlarda oluşan bir risktir. Selem sözleşmesi sırasında belirlenen fiyatın hasat zamanı yükselmesi durumunda çiftçi zarar göreceğini düşünmektedir. Çünkü selem sözleşmesinde belirlenen miktarda ürün hasat edilememesi durumunda piyasadan eksik ürün miktarının satın alınması durumunda yükselen fiyatlar çiftçiyi zarara uğratacaktır. Nitekim bir katılımcı bu konu ile ilgili şu yanıtı vermiştir: “Yeterince ürün çıkmazsa çiftçi piyasadan borçlanmak zorunda kalır. Bu da çiftçiyi zor durumda bırakır. Çünkü çiftçi iflas edebilir, faizli bankaya mahkûm olabilir ya da başka kişilere borçlu kalabilir.” Başka bir katılımcı fiyat riski ile ilgili dikkat çekici şu yanıtı vermiştir: “Bu günlerde fiyatlar günlük değişiyor. Normal zamanlarda ise yılda bir fiyat değişimi

⁴⁸ Şahin Burak Arzova – Şakir Şahin Bertaç, “Tarımın Finansmanında Selem Yöntemi Ve Muhasebe Kayıtları”, *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi* 3/7 (2019), 39-40.

oluyor.” Diğer bir katılımcı ise sadece fiyat riskinin olduğunu, diğer risklerin sistemin piyasadan ürün temini ile ödemeye imkân verdiği için önemsiz olduğunu düşünmektedir.

Tarımsal Risk: Tarımsal risk grubuna toprak yapısı, rekolte, tohum-toprak uyumsuzluğu ve tohum cinsi riskleri bulunmaktadır. Toprağın yapısı ürün kalitesi ve rekolteyi etkileyebilecek bir husus olduğu için önemli bir risk olarak değerlendirilebilir. Rekolte ise selem sözleşmesinde belirtilen ürün miktarının elde edilmesi ve ödemenin sorunsuz yapılabilmesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca ekim yapılacak tohumun toprakla uyumu ürün kalitesini ve rekolteyi etkileyecek hususlardandır. Son olarak yüksek verimli tohum cinslerinin tercih edilmesi selem sözleşmesinden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesini kolaylaştırıcı etki yapabilir.

4.9. Selem Uygulamasının Katılım Bankası Dışında Bir Kurum/Kuruluşça Uygulanabilmesine Dair Algı (Tema-8)

Çalışma kapsamında katılımcılara son olarak selem finansmanının TMO ve TKK gibi tarımsal faaliyetler yürütmekte olan kuruluşlar eliyle uygulanıp uygulanamayacağı sorulmuştur. Bu soruya katılımcıların tamamı “*uygulanabilir*” yanıtını vermiştir. Bunun yanı sıra on beş katılımcı bu kuruluşlarca selem finansmanının sunulması daha uygundur yanıtını vermiştir. İki katılımcı bankalarca uygulanmasının daha uygun olacağını ifade etmiştir. Bu katılımcılardan biri ipotek gibi ek tedbirler olmaması durumunda bankalarca uygulanmasının daha uygun olacağını belirtmiştir. Diğer katılımcı ise TMO ve TKK’nın hâlihazırda faaliyetlerine faiz bulaştırdığını ve faizle katlanmış ödemelerin hacze dönüşebildiği yanıtını vermiştir. Selem finansmanı TMO ve TKK gibi kuruluşlar eliyle “*uygulanabilir*” yanıtını veren katılımcılar birçok gerekçe sunmuşlardır. Bu gerekçeler altı faktör altında toplanmış ve her bir faktörde yer alan unsurlar belirlenmiştir.

Uzmanlık Faktörü: Bu faktör altında fiyatlandırmada tarımsal üretim konusunda uzmanlık, tecrübe, piyasa bilgisi ve fiyatlandırmada uzmanlık gibi unsurlar yer almaktadır. Katılımcılar piyasa bilgisi ve fiyatlandırma konusunda uzmanlığın özellikle enflasyonist ortamlarda çiftçilerin zarar görmemeleri adına önemli olduğunu düşünmektedirler.

Güven ve Algı Faktörü: TK’nın kamu otoritesince denetlenmesi ve desteklenmesinin sağladığı olumlu algı, selem finansmanını sunacak banka olmadığı algısı, bu kuruluşlarla yakın ilişkinin sağladığı güven ve bankalara olan düşük güven düzeyi bu faktörü oluşturan unsurlardandır.

Ekonomik Faktörler: Tohum, gübre ve ilaç gibi girdilerin piyasaya göre daha uygun fiyatla temini, ödeme erteleme fırsatı ve esnek ödeme planları sunma, ürünlerin hali hazırda büyük oranda TK’ya satılıyor olması, piyasaya göre daha yüksek fiyat vermeleri, bu kuruluşlarda kâr amacının ikinci planda olduğu algısı, hükümetlerce bu kuruluşlara çiftçiyi koruma adına ilave fiyat desteği verilmesi, bu kuruluşlar üzerinden devletin piyasayı kontrol imkânı ve TK’nın selem finansmanı için daha yüksek sermaye aktarabileceği düşüncesi ekonomik faktörü oluşturan unsurlardır.

Teknik Faktörler: Teknik faktörler tohum ve toprak analizleri desteği, tarım danışmanlığı desteği ve kaliteli tohum desteği gibi unsurlardan oluşmaktadır.

5. TARTIŞMA

Bu bölümde selem finansmanının talep tarafını temsil eden çiftçilerin bu finansman türünün katılım bankacılığında veya tarımsal faaliyetler yürüten kuruluşlar eliyle uygulanabilir olup olmadığı konusundaki düşüncelerini keşfetmeye dönük yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak elde edilen sonuçlar tartışılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların tamamı üretim için öz kaynak kullanırken faaliyetlerini banka kredisi ile finanse eden sadece bir çiftçi bulunmaktadır. Bu durum araştırmaya dâhil olan çiftçilerin bankalar yoluyla finansmana erişim imkânından yeterince yararlanamadıklarını

göstermektedir. Bu sonuç Meutia vd.'nin aktardıkları ile⁴⁹ uyumludur. Ancak aynı sonuç Tiryaki ve Göker'in aktardığı Türkiye'de tarım sektörü düşük finansman oranı verilerinin⁵⁰ aksini göstermektedir. Her iki durum birlikte değerlendirildiğinde araştırma yapılan bölgede Türkiye genelinin aksine borçlanma yoluyla finansmanın düşük olduğu görülmektedir. Bu sonucu katılımcıların verdiği yanıtlardan hareketle bölgede işletmelerden ticari borçlanmanın mümkün olması ve küçük çaplı üretimler yapıldığı için öz sermaye ile yetinilmesi gibi unsurların etkilediği söylenebilir.

Selem finansmanına dair bilgi düzeyi ile ilgili sonuçlar dikkat çekicidir. Çünkü araştırma sonuçlarına göre selem finansmanını bilen çiftçi bulunmamaktadır. Bu durum İslami finans okuryazarlığı konusunda olumsuz bir tabloya işaret etmektedir. Çalışma bu yönüyle Er vd.,⁵¹ Çömlekçi,⁵² Durmuş ve Yardımcıoğlu,⁵³ Altındere Doğan⁵⁴ ve Gunawan vd.'nin⁵⁵ yaptığı çalışmalarla benzerlik göstermektedir.

Çiftçiler arasında selem katılım bankacılığında uygulanıp uygulanamayacağına dair algı olumlu yöndedir. Bu sonuç Ahmed vd.'nin sonuçlarıyla⁵⁶ uyumludur. Katılımcıların yaklaşık dörtte biri bu konuda kararsız olduğunu ifade ederken kararsızlık yorumunun arkasındaki etkenlerden birinin selemi ve katılım bankacılığı faaliyetlerini yeterince tanımama faktörünün yattığı söylenebilir. Çiftçilerin yarısından fazlası katılım bankacılığında selem finansmanının uygulanması durumunda bu finansman türünü kullanacaklarını ifade etmektedirler. Buna gerekçe olarak selem finansmanının faizsiz olmasını, geleneksel bankalardan finansman sağlamanın zor olmasını ve hasat öncesi peşin para elde etme imkânı sunulmasını ileri sürmüşlerdir. Katılımcıların %41'i selem sözleşmesi ile fiyatın sabitlenmesinin çiftçiyi zarara sokacağını düşündüğü için tercih etmeyeceğini düşünmektedir.

Araştırma sonucunda selem finansmanını tercih nedenleri yedi başlıkta toplanmıştır. Katılımcıların %82'si selem finansmanını *sermayeye erişimi kolaylaştırma* nedeniyle tercih edeceğini belirtirken faizsizlik ilkesi selem finansman tercihini nasıl etkiler sorusuna katılımcıların %94'ü olumlu etkiler yanıtını vermiştir. Bu sonuçlar selem finansmanı tercihinde ekonomik ve dini nedenlerin birlikte etkin olduğunu göstermektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı ipotek, kefil ve teminat gibi ek tedbirlerin ve cezaî yaptırımın olabileceğini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra çiftçiler ek tedbirlerin uygulanmasının ekonomik sorunlar yaşayan çiftçilerin selem tercihini olumsuz etkileyebileceğini ifade ederken cezai yaptırım yerine ek süre vererek ödemenin esnetilmesinin doğru bir uygulama olacağını düşünmektedirler.

Selem finansmanının kullanılması durumunda ortaya çıkabilecek riskleri Arzova ve Şahin sözleşme riski, teslim riski, istismar riski ve fon riski şeklinde sırlarken⁵⁷ bu çalışmada dört risk grubu belirlenmiştir: İklim riski, çevresel risk, ekonomik risk ve tarımsal risk. Tarım sigortasının yanı sıra üretim potansiyelinin altında bir miktar için selem sözleşmesi yapılmasının riskleri azaltacağı fikri dikkat çekici bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Selem finansmanının katılım bankacılığı dışında TMO ve TKK gibi kuruluşlarla düzenlenip

⁴⁹ Meutia vd., "Comparative analysis of agricultural financing in some countries", 16-17.

⁵⁰ Tiryaki - Göker Kandil, "Türkiye'de Tarım Sektörünün Finansal Yapısı ve Tarımın Finansmanı Üzerine Bir Çalışma: Alternatif Bir Finansman Yöntemi Olarak Selem Sözleşmeleri", 8.

⁵¹ BünyaminErvd., "Daha Bilgili, Daha Doğru: İslami Finans Okuryazarlığı Üzerine Bir Araştırma", *International Congress on Islamic Economics and Finance (ICISEF) 2* (2015), 1.

⁵² İstemi Çömlekçi, "İslami Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Katılım Bankaları Müşterileri Üzerine Araştırma", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 16/63 (2017), 1423.

⁵³ Muhammed Emin Durmuş - Fatih Yardımcıoğlu, "İlahiyat Öğrencileri Ne Kadar İslami Finans Okuryazarı?", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2018), 167.

⁵⁴ Merve Büşra Altındere Doğan, "İslami Finans Okuryazarlığı ve Finansal Tercihlere Etkisi", *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi* 14/1 (2020), 69.

⁵⁵ Gunawan vd., "Islamic financial literacy and financial behavior: the case of muhammadiyah community in Medan city", *Journal of Accounting and Investment* 22/3 (2021), 500.

⁵⁶ Ahmed vd., "Issues in Existing Agricultural Credit and Scope of Bay'Salam as an Alternative", 48.

⁵⁷ Arzova - Bertaç, "Tarımın Finansmanında Selem Yöntemi Ve Muhasebe Kayıtları", 39-40.

düzenlenemeyeceği ile ilgili algının olumlu yönde olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim katılımcıların tamamı selem finansmanının TMO ve TKK gibi kuruluşlarla *uygulanabilir* olduğunu ifade ederken yaklaşık %88'i bu kuruluşlarla uygulanması *daha uygundur* yanıtını vermiştir. Bu algıya neden olan faktörleri uzmanlık faktörü, güven ve algı faktörü, ekonomik faktörler ve teknik faktörler olarak dört grupta toplamak mümkündür. Bu sonuçlar selem finansmanının en azından kısa vadede katılım bankacılığı yerine tarımsal faaliyetlerde bulunan kuruluşlar eliyle uygulanmasının daha mümkün olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Tarım sektörü, temel beslenme ihtiyaçlarının karşılanması, sanayi için hammadde tedarik edilmesi ve özellikle kırsal alanlarda istihdam oluşturması açısından önemini korumaktadır. Bu sektörü daha da geliştirmek için onu destekleyecek bir dizi politikanın uygulanması gerekmektedir. Bu politikalardan biri de finansmanın çiftçiler için daha kolay erişilebilir hale getirilmesidir ve selem finansmanı bu amaca ulaşmak için potansiyel bir araçtır.

Araştırma sonuçları, selem finansmanının faizsiz olması ve çiftçilere sermaye sağlama özelliği nedeniyle, hem katılım bankacılığı hem de tarımsal faaliyet yürüten kuruluşlar tarafından uygulanabileceğine dair olumlu bir algı olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, uzmanlık ve güven gibi nedenlerle tarımsal kuruluşlar tarafından uygulanmasına odaklanmak, bu aracın yaygınlaşmasını kolaylaştırabilir. Uygulamanın başarılı olması ve yaygın hale gelmesi için, tespit edilen riskleri azaltmak önemli bir husustur. Özellikle, tarım sigortası ve üretim potansiyelinin altındaki miktarlar için selem sözleşmesi yapılması, riskleri azaltabilir. Selem finansmanını tercih edeceğini ifade eden katılımcıların oranının, faizsizlik ilkesi nedeniyle tercih edeceğini ifade eden katılımcılardan daha yüksek olması, bu finansman aracının sadece faiz hassasiyetine sahip olan çiftçilere değil, tüm çiftçilere sunulabilecek bir araç olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların %41'inin sabit fiyat riski nedeniyle selem finansmanını tercih etmeyeceği sonucu ve enflasyon beklentilerinin fiyat riskini arttıracığı düşüncesi birlikte değerlendirilirse enflasyonun düşük olduğu ekonomik şartlarda selem daha kolay uygulanacağı söylenebilir. Selem finansmanının faiz içermemesi bu finansman türünü tercih etmeyi etkileyen önemli bir unsur olması nedeniyle faizsizlik ilkesine vurgu yapacak tanıtıcı faaliyetlere odaklanılması önerilmektedir. Katılımcılar arasında İslami finans okuryazarlığının düşüklüğüne işaret eden selem finansmanı bilgi düzeyi, finansal okuryazarlığı artırıcı faaliyetlerin artırılmasını gerektirmektedir. Finansman sağlayıcılar açısından selem finansmanı sözleşmesine konulabilecek ek tedbirler ve cezai yaptırımlarla ilgili fikhî çalışmalar bu alanda gelecek çalışma konuları olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak tarım sektörünü geliştirmek ve bu sektörde yaşanacak finansman sorunlarının neden olacağı olumsuz sonuçları azaltmak için selem finansmanı alternatif bir araç olarak değerlendirilip geliştirilmelidir. Bu aracın katılım bankacılığı yerine en azından kısa vadede tarımsal faaliyetler yürüten kuruluşlar eliyle sunulması etkinliğini artırabilir. Ayrıca selem finansmanının yaygınlaştırılması tarımsal üretim ve tedarik sorunlarının ortaya çıkaracağı siyasi, ekonomik ve sosyal problemlerin çözümüne katkı sunacaktır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul ederler / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: UÇ (%50), SÜ (%50) Veri toplanması / Data collection: UÇ (%50) SÜ (%50) Veri Analizi / Data Analysis: UÇ (%50), SÜ (%50) Makalenin Yazımı / Writing up: UÇ (%50) SÜ (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: UÇ (%50), SÜ (%50).

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that have no competing interests.

KAYNAKÇA

- AAOIFI. *Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions. Shari'ah Standarts*. Bahrain, Acceptance 2015, 10.
- Ahmed, Naeem vd. "Issues in Existing Agricultural Credit and Scope of Bay'Salam as an Alternative". *Journal of Islamic Business and Management* 9/1 (2019), 98-111. <https://doi.org/10.26501/jibm/2019.0901-007>
- Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1. Basım, 2018.
- Altundere Doğan, Merve Büşra. "İslami Finans Okuryazarlığı ve Finansal Tercihlere Etkisi". *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi* 14/1 (2020), 69-98. <https://doi.org/10.46520/bddkdergisi.789957>
- Anggi Kusuma Putri vd. "The potential of bai salam in islamic social finance to achieve united nations' sustainable development goals". *International Journal of Management and Applied Research* 6/3 (2019), 142-153.
- Arzova, Şahin Burak – Bertaç, Şakir Şahin. "Tarımın Finansmanında Selem Yöntemi Ve Muhasebe Kayıtları". *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi* 3/7 (2019), 32-47.
- BBC News Türkçe. "Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali: Dünya Bankası'ndan 'Gıda Krizi Yüz Milyonlarca Kişiyi Yoksulluğa İtiyor' Uyarısı". Erişim 10 Ocak 2023. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61173168>
- Bello, Hashim Sabo vd. "Appraisal of The Salam Islamic Mode of Financing Agribusiness and Agriculture Among Rural Farmers in Bauchi State Of Nigeria". *SocioEconomic Challenges* 2/1 (2018), 56-62. [https://doi.org/10.21272/sec.2\(1\).56-62.2018](https://doi.org/10.21272/sec.2(1).56-62.2018)
- Bharti, Nisha. "Evolution of Agriculture Finance in India: A Historical Perspective". *Agricultural Finance Review* 78/3 (2018), 376-392. <https://doi.org/10.1108/AFR-05-2017-0035>
- Bükey, Mehmet – Türkan, Yavuz. "İslami Finans Yöntemleri". *Para ve Sermaye Piyasalarından Teorik ve Ampirik Çalışmalar*. ed. Ethem Kılıç. 217-248. Ankara: Özgür Yayınları, 2023.
- Cezîrî, Abdurrahman. *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*. çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1. Basım, 1992.
- Çömlekçi, İstemi. "İslami Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Katılım Bankaları Müşterileri Üzerine Araştırma". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 16/63 (2017), 1423-1439. <https://doi.org/10.17755/esosder.304175>
- Durmuş, Muhammed Emin – Yardımcıoğlu, Fatih. "İlahiyat Öğrencileri Ne Kadar İslami Finans Okuryazarı?". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2018), 167-183.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, Buhârî. *Sahîhu'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1. Basım, 1463/2002.
- El-Fetâvâ-i Hindiyye*. çev. Mustafa Efe. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Basım, 1985.
- Er, Bünyamin vd. "Daha Bilgili, Daha Doğru: İslami Finans Okuryazarlığı Üzerine Bir Araştırma". *International Congress on Islamic Economics and Finance (ICISEF) 2* (2015), 1-22.
- Erkan Aktaş vd. "Farklı Ülkelerdeki Tarımsal Destekleme Politikalarının Tarımsal Üretim Üzerine Etkisinin Karşılaştırmalı Analizi". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/2 (2015), 55-74. <https://doi.org/10.18037/ausbd.08912>
- Ersoy, Mehmet – Özsoy, M. Şerafettin. "Tarım Finansmanının Kalkınmadaki Rolü Ve Önemi: Bir Model Önerisi". *Öneri Dergisi* 12/47 (2017), 1-14. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.v12i27581.290460>

- Gunawan, Ade vd. "Islamic financial literacy and financial behavior: the case of muhammadiyah community in Medan city". *Journal of Accounting and Investment* 22/3 (2021), 500–516. <https://doi.org/10.18196/jai.v22i3.10043>
- Hudaifah Ahmad vd. "The Implementation of Salam-Contract For Agriculture Financing Through Islamic-Corporate Social Responsibility (Case Study of Paddy Farmers in Tuban Regency Indonesia)". *Al-Iqtishad: Jurnal Ilmu Ekonomi Syariah* 11/2 (2019), 223–246. <https://doi.org/10.15408/aiq.v11i2.10933>
- IFSB, Islamic Financial Service Board. "Data by Country (Islamic Banking)". Erişim 9 Mart 2023. https://www.ifsb.org/psifi_03.php#
- İbn Âbidîn Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar: şerhi Tenviri'l-ebzar*. Beyrut: Darul Fikr, 1. Basım, 1966.
- İbn Kudâme el-Makdisî. *Delilleriyle Hanbeli Fıkhi El Muğni Muhtasarı*. çev. A. Alparslan Tunçer. İstanbul: Karınca&Polen Yayınları, 1. Basım, 2015.
- İbn Rüşd. *Bidâyet'ül Müctehid ve Nihâyet'ül Muktesid*. çev. Ahmed Meylani. İstanbul: Ensar Yayınları, 2. Basım, 2015.
- İbn Teymiyye. *Kıyas*. çev. Cemal Güzel. İstanbul: Tevhid Yayınları, 1. Basım, 1996.
- İmam Mâlik. *Muvatta'*. çev. Ahmet M. Büyükçınar, Vecdi Akyüz, Ahmet Arpa, Durak Pusmaz, Abdullah Yücel. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Basım, 1994.
- İmam Nevevî. *Minhâc: Açıklamalı Şâfi İlmihali*. çev. Mithat Acat. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Kaleem, Ahmad – Abdul Wajid, Rana. "Application of Islamic banking instrument (Bai Salam) for agriculture financing in Pakistan". *British Food Journal* 111/3 (2009), 275–292. <https://doi.org/10.1108/00070700910941471>
- Kaleem, Ahmad – Ahmad, Saima. "Bankers' perception towards Bai Salam method for agriculture financing in Pakistan". *Journal of Financial Services Marketing* 15 (2010), 215–227.
- Kılıçarslan, Abdullah – Okka, Osman. "Ticaret Borsalarında Selem ve Alt Selem Sözleşmelerinin Alternatif Enstrüman Olarak Kullanılması". *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 7/3 (2021), 186–208. <https://doi.org/10.25272/ijisef.971841>
- Meutia, Inten vd. "Comparative analysis of agricultural financing in some countries". *Tazkia Islamic Finance and Business Review* 11/1 (2017), 15–38. <https://doi.org/10.30993/tifbr.v11i1.134>
- Muslim Aid. "Salam". Erişim 7 Mart 2023. <https://www.muslimaidsl.org/salam/>
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *el-Câmi'u's-sahîh*. Beyrut: Dâru'l Kitab El-İlmiyye, 1. Basım, 1412/1991.
- Saiti, Buerhan vd. "Financing agricultural activities in Afghanistan: a proposed salam-based crowdfunding structure". *ISRA International Journal of Islamic Finance* 10/1 (2018), 52–61. <https://doi.org/10.1108/IJIF-09-2017-0029>
- Tiryaki, Muhammed – Göker Kandil, İlkut Elif. "Türkiye'de Tarım Sektörünün Finansal Yapısı ve Tarımın Finansmanı Üzerine Bir Çalışma: Alternatif Bir Finansman Yöntemi Olarak Selem Sözleşmeleri". *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi* 6/14 (2021), 1–18. <https://doi.org/10.25204/iktisad.834547>
- Türkiye Diyanet İşler Başkanlığı Kur'an Yolu Tefsiri. "Aranan: Bakara Suresi". Erişim 5 Mart 2023. <https://kuran.diyanet.gov.tr>
- Ülev, Salih – Selçuk, Mervan. "Tarımsal Üretim Finansmanı için Seleme Dayalı Finansman Modeli: Fındık Örneği". *İslam İktisadında Selem: Fıkhi ve İktisadi Yönleriyle*. ed. Salih Ülev – Mervan Selçuk. 51–90. İstanbul: İktisat Yayınları, 2022.
- Zuhaylî, Vehbe. *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*. çev. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Risale Yayıncılık, 1. Basım.